

РЕЛІГІЯ В ДОБУ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

В статті аналізуються релігійні й міфологічні уявлення трипільців – представників найдавнішої в Європі аграрної культури, яка виявила суттєвий вплив на подальший духовний розвиток України. На основі археологічних, етимологічних, фольклорних та інших даних реконструюється система поглядів носіїв даної культури, побудована на вірі в надприродне. З'ясовується специфіка відображення міфологічних поглядів трипільців в гончарному орнаменті, декоративно-прикладному мистецтві, пластиці тощо.

Ключові слова: Трипільська культура, сакральний обряд, Бог, храм, культ, вітвар, орнамент, посуд.

Постановка проблеми. Від найдавніших, здавалося б, загублених у мороці небуття часів, терени України були тим місцем, де “сходились” різні народи, де пролягала хитка межа між двома світами: світом осілих хліборобських етносів, які заклали основи європейської цивілізації, і світом диких кочових орд, які зі Сходу, з Азії несли загрозу автохтонним спільнотам Європи. На цій кривавій межі сформувалася феноменальна Трипільська культура (5500–2750 до н.е.), яка, незважаючи на її більш ніж 100-річний період дослідження, й сьогодні постає сповненою загадок. Комплексний і компаративістський аналіз археологічних пам'яток, історичних документів, релігійно-міфологічних текстів, лінгвістичних матеріалів тощо дає змогу заглянути в глибину віків і спробувати розкрити деякі з таких загадок. Не в останню чергу це стосується релігійно-міфологічних поглядів трипільців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні загальна бібліографія наукових праць по Трипільській культурі, виданих в Україні, Молдові, Румунії, Німеччині, Австрії, Британії, Польщі, Росії, США та інших країнах, налічує близько двох тисяч. Про цю культуру “накопано” й написано так багато, що, здавалося б, вона вивчена більш, ніж достатньо. Проте це не так. Загадок навколо “трипільського феномену” існує все ще досить багато. Так, дотепер не вщухають дискусії щодо питань походження й етнічної приналежності трипільців, віку самої культури і релігійних вірувань її носіїв, долі людей після припинення існування культури і семантики зображень на керамічних виробах трипільців тощо.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі археологічних, етимологічних, фольклорних та інших даних реконструювати систему поглядів носіїв Трипільської культури, побудовану на вірі в надприродне і відображену в пам'ятниках мистецтва, порнаменті предметів побуту та поховального ритуалу.

Виклад основного матеріалу. На жаль, трипільці не донесли до нас писемних свідчень про найважливіші події своєї історії, хоча їх складна знакова система орнаменту (схожого, як дехто стверджує, на клинописне письмо шумерійців), а також невеликі глиняні циліндри, конічні фішки, кубики, “зірки”, кульки й “напівсфери” для лічби (подібну роль через тисячу років у

шумерів грали “жетони”, знайдені археологами в містах Месопотамії) свідчать, що вони стояли на порозі запровадження письма й рахунку, і тільки через певні політичні обставини, мабуть, не встигли цей важливий поріг переступити. Деякі аспекти з духовного світу трипільців могли б бути уточнені через давні твори інших народів, зокрема близькосхідних. Проте для ґрунтовних досліджень слід вдаватися до джерел іншого характеру.

Насамперед це археологічні дані. На сьогодні пам'ятки Трипільської культури виявлено на території 20 областей України. Людність Трипільської культури стояла, як вважають науковці, на порозі цивілізації [5, с. 160].

Щоправда, немає єдності в поглядах на генезу цієї культури. Серед дослідників є прибічники ідеї міграціонізму (за якою носії цієї культури переселилися в Україну з Близького Сходу, Малої Азії чи Балкан), автохтонності (місцевого походження) й синкретична (поєднує елементи двох попередніх). Слід визнати, що автор цих рядків спочатку схилився до малоазійської версії походження Трипільської культури [6], але в результаті подальшого вивчення проблеми, під впливом переконливих аргументів, які засвідчують українські корені Трипільля, переглянув першу позицію як хибну.

Одним із найяскравіших виявів матеріального й культурного розвитку трипільців було керамічне виробництво, яке стало в них справою фахівців і перетворилося на окрему галузь ремесла. Гончарі досконало володіли складною технологією виготовлення кераміки і не тільки виконували ручну ліпку з глини, але й знали повільний гончарний круг, завдяки чому постала велика кількість різноманітного посуду витончених форм – від маленьких (висотою в декілька сантиметрів) чашок, мисок, горщиків і черпаків до гігантських півтораметрових горшків (як плоскодонних, так і гостродонних), а також глечиків, “амфор”, “кратерів”, ваз, кришок тощо. Серед керамічних виробів зустрічаються цидилки й скребачки. Користувалися трипільці й глиняними ложками. У них були навіть свої гончарні майстерні. Посуд випалювався у спеціальних, складної конструкції гончарних печах, залишки яких виявлені на декількох поселеннях, і мав різне призначення: від сервірування столу до зберігання зерна, води, молока.

Більшість тонкостінного посуду розписувалась мінеральними фарбами (монохромний, біхромний і поліхромний розпис), мала складний і різноманітний орнамент. Серед орнаментальних схем переважав спірально-меандровий, хоча мав місце також “геометричний” і “звіриний” стилі, а часом траплялися й зображення людей. На пізньому етапі трипільської культури в гончарстві поширився заглиблений шнуровий орнамент. Виробництво кераміки, судячи з наявних даних, від початку до кінця освячувалося культовою обрядністю (церемонії, ритуали).

Значного розвитку у трипільців набула дрібна пластика (антропоморфна, зооморфна, геометрична). З глини вони виліплювали грубуваті жіночі статуетки (“венери”), фігурки тварин, моделі своїх жител, віттарів і навіть зворушливі дитячі іграшки. Багатоманітність форм мистецтва, якість посуду й певною мірою навіть пластики, їх розпис засвідчують високу талановитість і потяг до краси давніх мешканців України. Дехто навіть припускає, що в узорах на

знаменитій мальованій кераміці трипільців зашифрована інформація (письмо?), яка таким чином передавалася з покоління в покоління.

Трипільських митців можна вважати основоположниками українського народного мистецтва. Багато провідних елементів їх орнаменту (спіралі, подвійні дуги, що нагадували латинську літеру “S” або “меандр” – хвилясту “безкінечність” як символ безупинного руху чи життя, схематичні зображення рослин і тварин, різноманітні “хрести в колі” тощо), мотивів фольклору, космогонії й міфології давніх хліборобів збереглися на пізніших українських вишивках, килимах, кераміці і великодніх писанках. Трипільці постійно демонстрували своє вміння малювати й ліпити. “Трипілля – це наші витoki, це перший хліб, перший метал, тканини, сани, віз. Крім колиски хліборобства, це витoki садівництва, виноградарства, гончарства. Це початок хліборобського світогляду на землю, яку нині називають Україною” [8].

На високих і малодоступних мисах і плато, на берегах річок і потоків трипільці зводили свої поселення, які є ще однією загадкою для вчених. Дослідники по різному вираховують кількість мешканців таких стародавніх “міст”: від 5–7 тис. до 10–14, чи навіть 20–25, а то й 30–50 тисяч [1, с. 71–86; 3, с. 502; 10; 13, с. 62–76]. Чи не всі поселення трипільців були забудовані по колах, еліпсах або овалах. Зведені з дерева й суміші глини з полівою як ущільнюючим матеріалом, будівлі розміщувались кількома (від 2 до 10) концентричними колами навколо великого майдану, утворюючи посередині поселення вулиці та квартали.

Археологи все ще гадають про те, для чого призначався великий незабудований майдан у центрі трипільських поселень, у тому числі й гігантських: для ночівлі громадського стада худоби, для народних зборів громади чи для дерев’яних храмів культового комплексу. Логічно вважати, що там мали стояти одна або декілька великих громадських споруд-святилищ (своєрідних храмів), від яких і розходилися радіальні вулиці, а обабіч них, посеред поселення, розміщувалися садиби. При цьому дві головні вулиці, пересікаючись під прямим кутом, ділили поселення на 4 частини і закінчувались 4 воротами. “Коловорадіальний принцип забудови – це принцип сонячний. Він відтворює схематично і коло сонця, і радіуси, як його проміння. Розміщення жител по еліпсу є образним відтворенням траєкторії руху планет (значить, трипільці могли мати відомості з астрономії!). Вся коловидна забудова спрямована не лише на енергетично-духовне побутування, а й на охорону поселення”, – зазначав В. Ф. Мицик [4, с. 31]. У такому разі господарські споруди для тварин логічно мали розташовуватися у крайній частині селищ.

Стіни жител штукатурилися, фарбувалися в білий, червоний або чорний колір і розписувалися як ззовні, так і всередині. Так, іноді вони розмальовувалися вертикальними смугами яскравих кольорів. Часом стіни прикрашали також “змійні” й геометричні (трикутник, квадрат, коло) орнаменти, схематичні зображення рослин, тварин, людей, фантастичних істот, нанесені мінеральними фарбами. Розмальовували також карнизи, округлі вікна, двері. Дах – двосхилий, чотирисхилий чи округлий – перекривався очеретяними

(а то й солом'яними) снопами. Часто житла мали піддашся, ганок. Усе це свідчило про досить високу техніку будівництва й досить витончені естетичні смаки праукраїнців. Водночас неважко помітити, наскільки трипільські житла нагадували побілені українські хати-мазанки ХІХ ст.! Таких будівель ніколи не було ні в Палестині, ні в Малій Азії, ні на Балканах!

У житлових трипільських будівлях облаштовувалася чотирикутна або купольна земляна піч із димарем (іноді вона мала припічок), а також глиняні чи дерев'яні лежанки або лави вздовж стін, сімейний (домашній) вівтар-жертвовник у вигляді невеликого глиняного підвищення хрестоподібної форми, розписаного різнобарвними фарбами. Були в хатах і переносні вівтарі-столики. Так, в орнаменті одного з численних круглих керамічних ритуальних вівтарів з поселення Березівка дослідник В. П. Цибеков (1930–1996) убачав експлікацію давнього землеробського місячно-сонячного календаря [4, с. 93, 208, 558]. Біля печі розміщувався культовий посуд та глиняні жіночі фігурки (згадувані “венери”) як символи вшанування матері, що завжди було характерним для України.

Щоправда, через виснаження ґрунту внаслідок екстенсивного ведення господарства трипільці, на думку В. Хвойка, К. Зіньковського та інших дослідників, змушені були чи не кожні 75–100 років залишати й спалювати засновані ними поселення разом з інвентарем, та переселятися в інші місця, щоб освоїти нові землі. Мабуть, саме тому їх селища демонструють усі сліди загибелі від пожежі [86, с. 51], що набувала ознак сакрального обряду (таке ж сакральне значення мали їхні житла).

Релігійно-ідеологічні уявлення справді відігравали велику роль у житті трипільців. Аналіз матеріальних знахідок трипільців, а також літературних джерел дає змогу застосувати комплексний підхід до вивчення духовного світу носіїв даної культури. Легко переконатися, що більшість пластичних виробів та зображень трипільців у тій чи іншій мірі пов'язана з сакральним світом, мала культове призначення. Значення предметів магічної практики могли набути будь-які побутові речі, прикраси, зброя, особливо предмети орнаментовані. Все це цілком пояснюється панівним міфологічним світоглядом часу.

Проте нерідко трапляються й менш зрозумілі предмети. Так, на посудинах, які використовувалися з ритуальною метою, часом зображені свастика (стародавній символ Сонця), спіралі й хвилясті лінії (вода?), заштриховані ромби, кола й інші елементи “геометричного” орнаменту, які мали складну семантику. Може в цих наочних зображеннях знайшли відгуки фрагменти деяких, невідомих нам міфів? Чи може вони були виявом ритуальної “писемності”?

В будь-якому разі ми бачимо в трипільців чітку тричленну побудову орнаментальних композицій на стінках багатьох горщиків, що, вочевидь, є відображенням триярусної картини світу і що завжди було типовим для релігійно-міфологічного світогляду українців.

Так, уже культовий посуд із зображеннями жінки з піднесеними вгору руками (“Берегиня”, “Оранта” та тризуб як її схематичний символ), глиняні (теракотові) жіночі фігурки (т.зв. “венери”) були пов'язані в трипільців із

культу богині родючості й добробуту, великої “Богині-Матері” (земної Матері всього сутого, Матері-Землі, просто матері), тобто з сакральним у образі жінки. Мабуть, мають відношення до цього культу й зооморфні скульптурні зображення з наколками рослин та домашніх тварин (корова, ведмедиця, олениха, лосиха, овечка, коза, свиня, собака, голубка тощо). Виявлені у фігурках зёрна пшениці підтверджують їх єдність із хліборобським культом, культом родючості, освяченням землеробської праці. Отже, такі зображення мали магичний зміст і були пов’язані з життєдайними силами природи й предків, які завжди відзначалися складною обрядовістю.

На противагу Богині-Матері (богині Землі), правитель неба – верховний “Бог-Батько” (сонце?) – виступав у них у вигляді бика (що водночас символізував невичерпне багатство) – рівень заможності господаря в Україні віками визначався кількістю наявних у нього биків. Це засвідчують і роги бика, які прикрашують глиняний трон правителя (вшанування небесного “Бога-бика” підтверджують і ритуальні поховання бичачих рогів у трипільських житлах). Зображення на посуді, моделях храмів та фігурках човна й сонця свідчать про наявність у космогонічних уявленнях образу Бога сонця, який рухається по небу на сонячному човні і є, можливо, іпостасю Бога-Батька [12]. Мабуть, у цьому зв’язку слід розглядати й поклоніння вогню, а також поширення космічних символів (Сонця, Місяця, неба, зірок). Не випадково дослідники простежують наявність у трипільців еротичних культів, що символічно виражали шлюб Бога-Батька й Богині-Матері, а також фалоподібні чоловічі статуетки (ідоли?). Це означає, що в трипільців була наявна дуалістична ідея двох начал (чоловічого й жіночого) та їх взаємин, що відбилося в рельєфних зображеннях і в кераміці, представленій здвоєними циліндричними (“біноклеподібними”, бінарними) посудинами.

Нарешті, вираженням ідеї світу підземного можна вважати стилізовані зображення трипільцями “Змія-Дракона” чи “Змія-охоронця”. Вірогідно, їх виявом була абстрактна спіраль, яка стала “візитною карткою” трипільської культури. Дракон, на нечітко виражену думку В. Г. Збеневича, виступав антиподом жіночої “Зміїної богині”, мав здатність випромінювати світло та був причетний до солярної символіки. А ось дослідник К. Л. Болсунівський прямо наголошує, що змії, зображені, зокрема, на “урнах”, були пов’язані з подорожжю душ померлих у потойбічний світ. Таким чином, божественну трипільську тріаду можна представити наступним чином: Велика “Богиня-Мати” персоніфікувала “середній світ” – громаду і землю; “Бог-Батько” (Бик) – верхній світ (небо, сонце, місяць); “Змій-Дракон” – нижній світ та владу над водами [9]. Тож духовність трипільців була космологічною, сонцепоклонницькою, що й сьогодні підтверджує міфологема Сонця в українському фольклорі.

Трипільцями вшановувалися також “Богиня води”, “Богиня народжуваності”, “Божество гаїв і лісів”, “Божество грому” тощо. Б. О. Рибаків (1908–2001) виділяв сакральні образи богинь “Прародительки” і “Володарки Світу”, “Матері Богів”, Великої “Богині неба й води” (Праматері?), “матрон” та “дів”, “чародійок”, а також пари “Небесних оленів”, “Добрих вужів”, “Небесних

собак”, які охороняли посіви від стад диких і свійських тварин. Вірогідними є припущення деяких учених про наявність у світогляді трипільців ідеї вмираючої та воскресаючої природи, уявлення про зодіак та місячний календар із числом 12 у їх основі тощо. Не випадково в трипільців побутувала віра в сходження “Богині родючості” в підземне царство. Виходячи з даних про наявність у трипільців астрономічних знань, можна припустити існування в них уявлень про число 7 як священне, що в ті часи мало місце в багатьох спільнот і було пов’язане з ушануванням небесних світил, які неозброєним оком сприймаються як рухомі (Сонце, Місяць, Меркурій, Венера, Марс, Юпітер, Сатурн).

Мало місце в трипільців і розуміння світу в його чотирибічності, що реалізовувалося в будівництві й мистецтві з його “геометричними” орнаментом. Чотиричасний поділ орнаменту був пов’язаний з чотирма частинами світу і чотирма порами року. Визначаючи космічну запрограмованість доби неоліту, вітчизняний дослідник М. О. Чмихов (1953–1994) писав: “Ядром закону був рух сонця в колі зодіаку, а найвищим святом і початком дії закону – свято початку року й першого (головного) сузір’я зодіаку – весняне рівнодення” [11, с. 147]. Як би там не було, різноманітні вироби трипільців з глини відображають їх багатоманітний спектр міфологічних і релігійних уявлень.

Усі вірування трипільців були тісно пов’язані з культовими предметами й культовими діями. Так, культове значення мали глиняні моделі будівель, храмів, печей, стільців-tronів, хлібців, санок, що були увінчані розписом і символізували культ житла й домашнього вогнища. Були в них поширені й фігурки-амулету та обереги домашнього вогнища і достатку.

За аналогією з віруваннями інших народів можна припустити, що в трипільців побутували ритуальні танці, магичні й культові обряди, дії й церемонії, моління про дощ, відвернення грому, uzливання тощо. Маловивченим залишається сакральном-магічний аспект військової справи (магічна практика, мистецтво танцю й співів, бойове фарбування в походах тощо). Культові обряди й церемонії (аграрні ритуали, танці, пісні, “слова”) проводились як у звичайних житлах, так і в спеціальних глинобитних святилищах (“храмах”), розміщених, мабуть, у центрі трипільських поселень. У таких храмах навколо глиняних вівтарів могли відбуватися свята, пов’язані з культом природи, яка, вважалось, вмирала і воскресала. Там же міг зберігатися спеціальний культовий посуд громади та інші ритуальні предмети – адже в мальованому посуді відображалась магічна мова. Святилища також мали печі, де випікався ритуальний хліб.

Проявом здійснення обряду жертвоприношення з використанням вогню як символу очищення можна вважати ями з попелом, кістками тварин (собаки, бика, тура, свині, кози, вівці, оленя, зайця, бобра та ін.), побутовими й сакральними предметами. Причому, антропоморфні фігурки перед тим, як потрапити в яму, розбивались. Коли замість тварини в жертву приносили борошно та хліб, їх кидали у вогонь. Так, на Шкарівському святилищі виявлені повернуті на схід два вівтарі з сакральними заглибленнями, священне вогнище, посудини з живою водою, кальциновані кістки бика. Все це дає підстави

вважати, що у святилищі відбувалися релігійні церемонії як складові свята вогню та води. У культурі, пов'язаному з виробництвом кераміки, певну роль відіграло уявлення про двох богинь, широко розповсюджене у давньоаграрному світі. На думку М. Мосса (1872–1950), вогонь жертвоприношення відображав сонячний вогонь.

Попіл, який залишався після кремації, не викидали, а ховали у спеціально виділених місцях, які були під охороною релігійної заборони. Спочатку такі місця знаходилися в межах поселень. Поховання покійників під порогом власних жител чи підлогою (переважно жінок і дітей) та на території спільного поселень (дорослих родичів) свідчать про важливість “загробного” життя в уявленнях трипільців, про те, що в них не існувало нездоланих перешкод між світом живих і світом мертвих.

Згодом померлі, уявлялося, знаходили останній спочинок неподалік поселень на влаштовуваних великих некрополях з поховальним інвентарем. Там мали місце трупоспалення й трупопокладення в невеликих ґрунтових могильниках (ямах), тобто здійснювався безкурганний обряд поховання. На рубежі IV–III тис. до н. е. на Правобережжі з'явилися перші кургани. Судячи з усього, саме трипільці (або залежні від них народи) започаткували курганний поховальний обряд, який відображав світогляд стародавніх людей.

У курганах з їх складними кам'яними конструкціями, котрі втілювали заплутану символіку сонця й місяця, ховали представників “аристократії” та полеглих у бою воїнів. Голови, обличчя й тіла померлих густо розфарбовували червоною вохрою. Тіла перед похованням щільно обгортали полотняними саванами, тому червона фарба й досі збереглася на кістках. Існування такого звичаю підтверджують і трипільські антропоморфні фігури з розписаними фарбою головами. Після поховання відбувалася тризна, про що свідчить наявність у могилах чаш. Іноді в похованнях трипільців зустрічаються поєднані між собою три ритуальні чаші (“триноклі”). Знаходять там археологи також зброю, знаряддя праці, амулети й прикраси (намисто з глиняних, кам'яних і мідних кульок, підвіски з кісточок і зубів тварин, браслети тощо).

Сам курган став священним місцем, яке асоціювалося з культом предків. Глибока історична пам'ять зберегла уявлення трипільських часів у наших піснях, казках і легендах, тому донедавна тисячі курганів-“могил” (в Україні й сьогодні знаходиться близько 150 тисяч курганів, висотою від 2 до 20 м) були невід'ємною частиною українського пейзажу. Можливо, вже трипільці влаштовували на вершинах курганів “храми”, де перед зображеннями богів чи героїзованих предків, похованих під їх насипами, жерці приносили жертви і здійснювали моління.

Жерці й жриці виступали як носії особливих знань і досвіду поколінь. Вони відігравали велику роль у житті трипільців, оскільки керували релігійними діями, вміли вираховувати календарні терміни, пов'язані з аграрними роботами, вели обрядову службу, знали цілющі властивості трав і лікували людей, зберігали добрі традиції й закони, охороняли святині, були віщунами й провидцями.

Людина архаїчного суспільства прагнула перебувати в сакральному просторі або серед священних предметів, бо сакральне означало силу і саму реальність у повному розумінні цього слова [2, с. 8–9]. Можна сказати, трипільці сприймали дійсність як світ упорядкований (Космос), а не як дисгармонійний (Хаос). Тому й їхні магичні дії та священні обряди були спрямовані на відродження людини в сакральному світі, отримання нею безсмертя. А це вже було свідченням високого рівня духовного розвитку даної спільноти. Всі її язичницькі вірування й традиції згодом розвинулися в систему слов'янської міфології, хоч остання й не встигла сформуватися в повній мірі.

За розвитком хліборобсько-скотарського господарства, мистецтва, житло- і “містобудівництва”, ремесел, металевих виробів з міді, високохудожніх творів мистецтва й складних міфологічних уявлень Трипільська спільнота в багатьох відношеннях наближалася до рівня тих ранніх цивілізацій, які в IV–III тис. до н.е. існували на Давньому Сході. Це дає підстави стверджувати, що Трипільля постало як протоцивілізація з “найвищою на той час культурою хліборобства, із садівництвом, виноградарством, неперевершеним гончарством, видобутком та обробкою міді” [7]. І цю цивілізацію, образно кажучи, трипільці “спорудили” кам'яною й мідною сокирами! Якщо це був і не “золотий вік”, то стан, мабуть, близький до нього.

Про наявність у цієї людності писемності (хоча б у зародковому стані) опосередковано свідчать і невитлумачені зображення дзвіночків на глиняних табличках, і символічні малюнки на стінках трипільських глеків, і узор на писанках та вишивці (“язичницькі ризи?”), і багато іншого.

Існує гіпотеза, за якої носії Трипільської культури поширили ідею мальованого посуду до самої Індії й Алтаю (хоча, якщо це й мало місце, то швидше за все, шляхом торгових стосунків). Водночас вигляд озброєних вершників, що здійснювали далекі й потужні переходи, навіював жах на різні народи і породив у них міфи про грізних істот, з якими сучасники ототожнювали “народ Магога”. Щоправда, чомусь у Гілдохолі (Сіті, Лондон) встановлені статуї князем Магогу й Гогу, а пересічний українець часто й не чув про своїх знаменитих предків. Ну а князя Руса ми взагалі спокійно “подарували” московитам!..

Висновки. Сучасна наука все більше піднімає завісу над “доісторичним” минулим України. Звичайно, для остаточного підтвердження висунутих версій потрібні подальші дослідження, проте вже сьогодні можемо говорити про доленосне для нашого краю значення Трипільської культури та її продовжень, про їх вплив на багатівіковий розвиток праукраїнців. Ретельні дослідження дають змогу зробити висновок, що в Україні за найдавніших часів зароджується протоцивілізація, яка виявилася генетично пов'язаною з сучасним українським етносом, що вріс у цю землю, щедро зросив її своїм потом і кров'ю, підтвердивши цим право своїх нащадків на володіння нею.

Література

1. Варіації про походження назв “Русь” і “Україна” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrainaforever.narod.ru/variaziaipohodgenna.html>

2. Еліаде М. Священне і мирське / М. Еліаде // Мефістофель і Андрогін. – К. : Основи, 2001. – С. 7–116.
3. Енциклопедія трипільської культури : у 2 т. – Т. 1 / ред. кол. : М. Ю. Відейко (гол. ред.) та ін. – К. : Укрполіграфмедіа, 2004. – 703 с.
4. Енциклопедія трипільської культури : у 2 т. – Т. 2 / ред. кол. : С. М. Ляшко (відп. ред.) та ін. – К. : Укрполіграфмедіа, 2004. – 654 с.+57 с.
5. Залізник Л. Трипільці : хто вони? / Л. Залізник // Генеза. – 1997. – № 1 (5). – С. 158–162.
6. Мозговий І. П. Початок України / І. П. Мозговий // Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі. – Вип. 5. – Тернопіль-Севастополь-Стамбул, 2007. – С. 34–39.
7. О. С. Трипільці – елліни – римляни / С. О. // Слово Просвіти. – 2004. – 18–23 березня.
8. Пономарьов С. Трипільське коріння України / С. Пономарьов // Слово Просвіти. – 2003. – 23–30. Липня.
9. Релігійно-міфологічні уявлення трипільців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ebk.net.ua/Book/synopsis/filosofiya/part2/046.htm>
10. Трипільські міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua>
11. Чмихов М. О. Давня культура / М. О. Чмихов. – К. : Либідь, 1994. – 288 с.
12. Шаповалов Г. І. Зображення сонячної ладьї в трипільський час / Г. І. Шаповалов // СППК. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 1999. – Т. 7. – С. 32–37.
13. Шмаглій М. М. Великі трипільські поселення і проблеми ранніх форм урбанізації / М. М. Шмаглій. – К., 2001. – 130 с.

Отримано 10.04.2015 Religion in Tripoli culture day

Summary

Mozgovyi Ivan. Religion in Trypillian culture's day.

The article examines religious and mythological ideas Trypillians – representatives of the oldest agricultural culture in Europe, which revealed a significant influence on the further spiritual development of Ukraine. Based on archaeological, etymological, folklore and other data, belief system of the culture is reconstructed. It is built on the belief in the supernatural. The specifics reflected in mythological views of Trypillians is traced in ornament pottery, arts and crafts, plastic and more.

Keywords: *sacred ritual, God, church, worship, altar ornaments, tableware.*